

el-İMAME ve's-SİYASE ADLI ESER ÜZERİNE

Dr. Fahri DEMİR

Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Elimizde, Peygamberimizin vefatından sonra gelişen siyasi olaylara ışık tutacak ve günümüz müslümanlarını konu hakkında aydınlatacak kaynak özelliği taşıyan bir eser var:

İbn-i Kuteybe ed-Dineveri (d. 213/828-Ö. 276/889)'ye ait el-İmame ve's-Siyase.

Adını bugünkü dile "Müslümanlıkta Devlet ve Siyaset" adı ile çevirebileceğimiz ve ilki, 1322/1904'de; ikincisi, 1327/1909'da, üçüncüsü 1378/1967 yılında Kahire'de basılmış bulunan bu eserin, müellifinin İbn-i Kuteybe olup olmadığı hakkında, bazı müsteşriklerin ortaya attığı bir şüphe mevcut. Nitekim:

1- Brockelmann, İslam Ansiklopedisinin "İbn-i Kuteybe" maddesinde İbn-i Kuteybe'nin eserlerini sayarken:

"...Söylendiğine göre uydurma tarihi bir eser olan Kitab al-İmama va 's-Siyasa (Kahire tab'ı 1322 ve 1327) kısmen Gayengos tarafından tercüme edilmiştir. (The History of Muhammadan Dynasty in Spain, I.

Zeyl E., II. zeyl A.) de Goeje'ye nazaran (Rivista Studii Or., I. 415-421; Krş. Dozy, Recherches, I, 21-40) Kutayba'nın hayatta bulunduğu sırada bir magripli veya Mısırlı tarafından kendisine atfolunmuştur"

demek suretiyle, bu müsteşriklere işaret etmiş olmaktadır.

2- 468-543 yılları arasında yaşamış bulunan İbn el-Arabi'nin el-Avasım mine 'l-Kavasım adlı eserini 1979 yılında neşre hazırlayan ve ona eserin hacmine yakın dipnot ekleyen Muhibbu'd-Din el-Hatib, neşri ile meşgul olduğu eserde İbn el-Arabi'nin, İbn-i Kuteybe'ye hucum ederek onu cahillikle itham ettiğini görünce (s. 248), İbn-i Kuteybe'yi bu hucumdan kurtarmak için olsa gerek, el-İmame ve's-Siyase'nin İbn-i Kuteybe'ye ait olamayacağı iddiasına sarılmıştır. (s. 248 dipnot).

3- İbn-i Kuteybe'ye ait "Te'vilu müşkili 'l-Kur'an" adlı eseri şerh ve neşreden es-Seyyid Ahmed Sakr, bu eserde:

"el-İmame ve 's-Siyase'nin müellifi, Maarifini (?) 92 h. yılında Endülüste

hazır bulunan kimselerden aldığını söylemektedir. Musab. Nusayr'ın Harun Reşid zamanında Merakeş'e Sefer yaptığınsöylemektedir. Halbuki İbn-i Kuteybe 213h'dedoğmuştur. Merakeş ise Hicri 454 yılında kurulmuştur."

diyerek konu ile ilgilenmiştir.

4- Bu değerli eser "el-İmame ve's-siyase" hakkında Hicri 1405 tarihli bir de broşür neşredilmiştir. Medineyi Münevverede ed-Dar adlı yayınevince 4 numara ile neşredilen bu broşürün Dr. Abdullah Abdurrahman Aylan tarafından kaleme alındığı görülmektedir.

Bunları gözden geçirince görüyoruz ki:

a) Brockelmann, eseri, İbn-i Kuteybe'nin eserleri arasında saymaktadır. Ancak, bu arada, "söylendiğine göre..." demek suretiyle, eserin müellifi üzerindeki tartışmalara ve bazı müsteşriklerin kanaatlerine işaret etmektedir.

b) el-Avasım mine'l-Kavasım'ı yayına hazırlayan el-Hatib, el-İmame ve's-Siyase'de yer alan bazı bilgileri reddedebilmek ve İbn-i Kuteybe'yi, İbn el-Arabi'nin ithamından kurtarabilmek için bu eserin İbn-i Kuteybe'ye ait olamayacağını iddia etmektedir. Bu arada İbn el-Arabi'nin kitap hakkındaki tenkidlerine katılmaktadır ki onları, Dr. Aylan'ın çalışmasını değerlendirirken göreceğiz.

c) Es-Seyyid Ahmed Sakr, eserde geçen "Beşenkes"i Merakeş zannederek bir de Dr. Aylan'ın çalışmasını değerlendirirken göreceğimiz gibi, kitapta, 2/65'te yer alan,

Endülüs'ün fethi ile ilgili bilgiye ait 2/65'teki metni yanlış anlayıp değerlendirek bu kervana katılmaktadır.

d) Sözü edilen broşürün sahibi Dr. Aylan, eserin İbn-i Kuteybe'ye ait olamayacağını, 30 sayfalık müstakil bir makale ile ispata çalışmaktadır.

Eserin Kahire'de 1322 ve 1378 'de olmak üzere iki kerre basılmış olduğunu belirten ve yazma nüshalarının Berlin'de, Britanya Müzesinde, Kahire'de, Fas'taki Kayrevan Kütüphanesinde, Musul'da Davud Kütüphanesinde ve Paris Kütüphanesinde bulunduğu işaret eden Dr. Aylan eser hakkında özetle:

1-"Eserde, müsteşrik olan-olmayan pek çok İslam düşmanına, İslama dil uzatma fırsatı verecek pek çok tarihi yanlışlar vardır.

2-"Böyle bir kitabın İbn-i Kuteybe'ye isnad edilmesi, gerek tarih gerek Kur'an gerek sünnet konularında çok değerli eserleri ile hizmet etmiş bulunan bu büyük alime dil uzatmaya sebep olmaktadır.

"Nitekim işte Kadı İbnu'l-Arabi ona: "O bir cahildir", "Sahabede kimlik bırakmamıştır" diye hucum etmekte ve halkı ona karşı uyarılmaktadır. Tabii, "Şayet el-İmame ve's-Siyase, bütünüyle ona aitse" diyerek İbnu'l-Arabi, bu eseri İbn-i Kuteybe'ye ait sandığı için ona böyle hucum etmektedir yoksa kitabın ona ait olmadığını bilse böyle hucum etmezdi.

3-"Bazı yeni tarihçilerin bu kitaba güvendiklerini ve sanki bu kitap

başkasına değil de İbn-i Kuteybe'ye aitmiş gibi ondan nakiller yaptıklarını gördüm.

"Nitekim, Abdulvehhab en-Neccar, "el-Hulefa er-Raşidun" adlı eserinde; el-Hudari, konferanslarında; Dr. Hasan İbrahim Hasan, "Tarihü'l-İslam" adlı serinde böyle yapmıştır.

"İşte bu sebeplerden yola çıkarak yaptığım araştırma sonunda, el-İmame ve's-Siyase adlı eseri, İbn-i Kuteybe'ye isnad ediliyorsa da onun eserlerinde olmadığını ortaya koydum." (ss. 9-11)

dedikten sonra araştırmasının sonuçlarını, aşağıdaki başlıklar altında sunmaktadır:

- Kitabın Konusu ve Muhtevası
- Yanlışlar ve Komplikasyonları
- Müellif Kim Olabilir?
- Kitap Kime Ait Olabilir?

a) Kitabın Konusu ve Muhtevası

Dr. Aylan:

"Kitabı gören ve okuyan herkes kolaylıkla fark eder ki eserin konusu tarihtir ve tarihin, Hz. Ebu Bekr'in hilafeti ile Abbasi Halifesi Harun Reşid arası bir devrini konu edinmekte yani üçüncü yüzyılın başından ileri geçmemekte; Magrib ve İspanya hariç, büyük İslami fetihlere temas etmemekte; bütün ağırlığı, "İmametinin nasıl ve ne şekilde gerçekleşeceğini" anlatmaya vermektedir."

gibi anlaşılması güç bir tenkid yönelttiketen ve kitabın bir takım asılsız haberlerle dolu olduğunu iddia ettikten sonra eserin:

"Basralılardan bazıları anlattı ki, "Muhammed b. Süleyman'ın Mısır ilim adamlarından şöyle naklettiğini bildirdiler.", "Magriblilerden bazılarının anlattığına göre"

tarzında,

"Hadis usulü alimlerinin kabul edemeyeceği usulüla, bilinmeyen şahıslara dayandırılarak kaleme alındığını dolayısıyla böyle bir eserin, Büyük Alim İbn-i Kuteybe'ye ait olamayacağını"

savunmakta; 1378/1967 neşrini hazırlayan ve kitap hakkında:

"Arapça eser okurları arasında elden ele dolaşan eserlerin en ünlülerinden olan ve her bir müslüman için çok değerli malumat ihtiva eden.."

şeklinde övgüde bulunan Prof. Dr. Taha Muhammed Zeyni'yi kınamaktadır. (s. 11-14).

Görüldüğü gibi Dr. Aylan, eserin İbn-i Kuteybe'ye aidiyetini reddetme peşin hükmü ile kaleme aldığı makalesinin bu ilk başlığı altında iki önemli hataya düşmektedir. Şöyle ki:

aa) Eseri, münhasıran tarih kitabı saymakta; tarihçide, hadis usulü alimlerinin hadis nakl ve isnadında aradığı şartı aramakta; ileride geleceği gibi, Basralı, Mısırlı ve Magribli şahıslardan nakilde bulunmayı bir yandan meçhul şahıslardan nakil olarak değerlendirirken bir yandan da İbn-i Ku-

teybe'nin bu yerlere gitmiş olmadığını iddia ederek, bu nakillerin sağlıksız hatta uydurma olduğunu savunmaktadır.

ab) Eserde, "İmametın ne şekilde gerçekleşeceğine ağırlık vermeyi" ve "üçüncü yüzyılın başından ileri geçmemeyi ve önemli İslami fetihlere temas etmeyi" kusur saymaktadır.

Halbuki eser, adından da anlaşılacağı gibi mücerred bir tarih kitabı değil; İmamet konusundaki siyasetin ne olduğunu anlatan, konusu belli bir eserdir. Böyle bir eserin "İmametın nasıl ve ne şekilde gerçekleşeceğine ağırlık vermesi" bir kusur değil; böyle bir eserden beklenen bir şeydir. Açıktaır ki onu yapmasaydı o zaman kusur olurdu.

Diğer taraftan, kendisi Mısır'a veya Magrib'e gitmiş olmasa da bir kimsenin bir Mısırlı'dan veya bir Magrip'liden rivayet ve nakilde bulunması, hiç de yadırganacak birşey olmasa gerektir. Zira pek ala mümkün ve muhtemeldir ki alimimiz, o Magrip'li ve Mısır'lularla, mesela Hicaz'da veya kendi yaşadığı ülkede karşılaşmıştır.

Ayrıca, Dr. Aylan'ın tenkidini biz burada "İslami fetihlere temas etmeme..." şeklinde ifade ediyor isek de hadd-1 zatında kendisi, "ve lem yeh-temme..." yani "önemsememiştir." demektedir. Açıktaır ki Dr. Aylan, bu suretle, kitabın, kendi hayalindeki zararına, haksız ithamda bulunmaktadır.

b) Yanlıklar ve Komplikasyonları

Dr. Aylan, bu başlık altında:

"Kitapta kafa karıştıran öyle yan-

lıklar var ki büyük imam İbn el-Arabi, kitap ve müellifi hakkında:

"İnsanlara en zararlı olan; kurnaz cahil ve hilebaz bid'atçılardır. Cahil'e örnek İbn-i Kuteybe'dir. Şayet eseri el-İmame ve's-Siyase bütünüyle ona aitse, görülecektir ki ashapta kimlik bırakmamıştır."

tarzında hucum etmesine yol açmıştır. Açıktaır ki İbn el-Arabi, İbn-i Kuteybe'ye, bu eserin müellifi olduğunu sanarak hucum etmektedir. Halbuki eser ona ait değildir." demekte ve İbn el-Arabi'ye ait el-Avasım mine 'l-Kavasım adlı eseri neşre hazırlayan Muhibbuddin el-Hatib'in:

"el-İmame ve 's-siyase cehalet, aptalık, yalan ve iftira doludur." (s. 248'deki dipnot)

şeklindeki değerlendirmesine yer vermekte; el-Hatib'in bu görüşünü haklı çıkarmak üzere kitaptan naklettiği şu örnekleri saymaktadır:

ba) Halk tarafından Hz. Osman'a atfedilen kusurlar,

bb) Hz. Osman'ın şehid edilmesi üzerine, Hz. Aişe'nin söylediği söz.

Muhibbuddin el-Hatib ile birlikte Dr. Aylan:

"va 'tebera mine 'l-umur elleti en-kereha 'n-nasu 'ala Osman."

demek suretiyle, el-İmame ve's-Siyase müellifini,

"Halkın Hz. Osman'a isnad ettiği kusurları, ciddiye almak ve onlara itibar etmekle" suçlamaktadır.

Halbuki esere bakan görür ki, el-

İmame ve 's-Siyase müellifi, konuyu:

"Halkın Hz. Osman'a İsnad Ettiği Hususlar" başlığı altında sunmaktadır; el-Hatib ile birlikte Dr. Aylan'ın ima ve iddia ettiği gibi:

"Hz. Osman'ın Kusurları" başlığı altında değil.

Müellif bu başlık altında, Hz. Osman'ı şehid etmeye varan olayları anlatmanın ötesinde, şahsi bir değerlendirme de yapmamaktadır.

el-Hatib ile birlikte Dr. Aylan düşünmemekte veya düşünmemektedir ki Koca Halife Hz. Osman, halk tahrik edilmeden, durup dururken şehid edilmemiştir; edilemezdi de.

Açıktır ki el-İmame ve 's-Siyase müellifinin yaptığı, "tahrik için kullanılan suçlamaları" nakletmekten ibarettir.

İşin garibi, kitabın müellifinin naklettiği ve İbn el-Arabi ile birlikte El-Hatib ve Dr. Aylan'ın çok yadırgayarak "ashapta kimlik bırakmama" iddialarına örnek olarak verdikleri olay, başta Sahih-i Müslim, muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır. Şöyle ki:

Rivayete göre Kûfe Valisi Velid b. Ukbe, içkiye düşkün biridir. Öyleki sarhoş olarak kıldırıldığı bir sabah namazını dört rek'at olarak kıldırılmış; selam verince farketmesi üzerine: "İsterseniz biraz daha çok kıldırayım!" demiştir. Durum Halife Osman'a şikayet edildiği halde Hz. Osman onu kayırmıştır.

Olayı Sahih-i Müslim'den takip edelim:

"Ebu Sasan Hudayn b. el-Münzir'den, şöyle rivayet olunmuştur. Bu zat demiştir ki:

"Ben olaya şahid oldum. Velid, Osman b. Affan'a getirilmişti. Sabah namazını iki rek'at olarak kıldırılmış ve peşinden: "Daha kıldırayım mı?" demiş. Velidin aleyhine iki kişi şahitlik etti. Biri, Humran'dı. Onun hamr içtiğine şahadet etti. Diğeri, kusmakta olduğuna şahadet etti. Bunun üzerine Osman: "İçmeseydi kusmazdı" dedi ve Ali'ye:

"Kalk ve dayak cezası tatbik et!" dedi. Ali de Hasan'a dönerek: "Hasan, ona dayak cezasını sen tatbik et!" dedi. Buna cevaben Hasan:

"Nimetini veren külfetini de versin" anlamında bir atasözü söyledi. Sanki bu talimattan rahatsız olmuştu. Bunun üzerine, Abdullah b. Ca'fer'e:

"Kalk ve ona dayak cezasını sen uygula!" dedi. Abdullah dayak vurmaya başladı; Ali sayıyordu. Sayı 40'a ulaşınca Ali:

"Dur!" dedi. Sonra da:

"Hz. Peygamber 40 değnek vurdu, Ebu Bekir de 40, Ömer ise 80 değnek. Her biri sünnettir. Bana kırk daha uygun geldi." dedi. (Müslim, Sahih, Kitabı'l-Hudud, bab, 7; Hadis No. 38 (Umumi No: 1707, C. 3, s. 1331-32)

Görüldüğü gibi Velid ile ilgili olay sadece el-İmame ve 's-Siyase müellifi tarafından nakledilmiyor. Sahih-i Müslimde de mevcut.

Şimdi, el-İmame ve's-Siyase'yi bu

yüzden eleştiren el-Avasım müellifinin ve onu neşre hazırlayan el-Hatib'in ve ikisi ile birlikte Dr. Aylan'ın mantığı ile giderek, bu rivayeti kitabına alan İmam Müslim hakkında da:

"Sahabede kimlik bırakmamıştır" mı diyeceğiz?

Hz. Osman'ın şehid edilmesi üzerine Hz. Aişe'nin söylediği sözü de tahlil edelim. Ne demiş?

—Osman, vallahi, mazlum olarak öldürülmüştür; Onun kanını dava edeceğim!

Bu söz ile birlikte ve bu sözü söylemeden önce ve sonra başka ne demiş? Onu görelim:

— Bu durumda gök, yeryüzü üzerine düşse (kıyamet kopsa), umurumda değil! Yani bu olay benim için, kıyamet kopmasından daha korkunç!

Haberi ona ileten Ubeyd'in O'na :

—O'na ilk dil uzatan ve O'nu öldürmeye ilk teşvik eden sensin. Sen: "Öldürün, o bunağı, fücra sapmıştır!" demiştin. demesi üzerine:

—Doğru! Vallahi, ben de herkes de öyle demiştik ancak son sözüm öncükenden daha doğru! 'el-İmame, s. 51)

Şu husus gözden uzak tutulmalıdır ki bu konuşma, koskoca bir Halife'nin, üstelik, haksız yere ve feci bir şekilde şehid edildiği ortamda geçmektedir. Bu konuşma ne Hz. Aişe ne de ona sitem eden kişi için bir kusur teşkil etmez. Etse de, unutmamalı ki bu sözler, dedi kodu ortamında söy-

lenmiş sözler değildir. Devlet Başkanının kendi evinde ve adeta müslümanların gözü önünde linç edilmesine şehid edildiği ortamda söylenmiş sözlerdir.

Hiç hatırdan çıkarmamak gerekir ki ortada bir devlet başkanının şehid edilmesi olayı vardır.

Evet, kandırılmış Mısırlı ve Yemen'li bir takım kimseler ortada. Ama, hiç şüphesiz ashap da orada!

Bu olayı yok fahzetmekle hiç bir yere varılamaz.

Acı da olsa, olayı, olduğu gibi görüp değerlendirmek ve tarihten ona göre ders almak durumundayız.

Ashab, bütünüyle, elbetteki saygıdeğerdur. İstisnasız hepsini sevmek bizim boynumuzun borucudur. Allah'ın, son elçisi Hz. Muhammed vasıtasıyla bildirdiği son mesajı olan Kur'an-ı Kerim'e ve İslam mirasına biz, onlar vasıtasıyla sahip olduk. Allah, onların hipsinden razı olsun. Ancak, unutmamak lazım ki onlar da insandır ve onlar da hata edebilirler. Allah Taala'nın hatadan koruduğu, sadece Peygamberlerdir. Sahabe ise, hata da eder günah da işler. Sahabinin ne hata etmesi ne günah işlemesi onların ne sahabeliğine zarar verir ne müslümanlığına! Hz. Peygamber'in onlar hakkındaki övgülerine de aykırı düşmez.

Onun için, ne el-Avasım müellifi gibi ne o eseri neşre hazırlayan el-Hatib gibi ne de onlara dayanarak İbni Kuteybe'yi tezkiye edeceğim derken O'nun değerli eserini gözden düşürmek isteyen Dr. Aylan gibi ge-

reksiz hassasiyete yer vardır. Bunlara gerek yoktur.

Bizim görevimiz:

Olayları olduğu gibi algılamak ve değerlendirmek olmalıdır.

Yoksa, herhangi bir konuyu, bizim bildiğimizden farklı bir şekilde ortaya koyan kimse hakkında uluorta ithamda bulanmak değil!

c) Müellif Kim Olabilir?

Dr. Aylan, bu başlık altında mesnedsiz bir tahmin yürüterek, "böyle bir kitabın İbn-i Kuteybe'ye ait olmayacağını" iddia etmekte; sözünü ettiği o bazı müsteşriklerin iddialarını tekrar sadedinde, "olsa olsa İbn-i Kuteybe'nin muasırı bir Mısırlı veya Magripli'ye ait olabileceğini" iddia etmektedir.

d) Kitabın Kime Ait Olabileceğinin Delilleri

Dr. Aylan, bu başlık altında da:

"Bilmiyoruz, kitap, ne zamandanberi İbn-i Kuteybe'ye ait kabul edilmiştir? Görünen o ki 543 h. de vefat eden İbn el-Arabi, el-Avasım mine'l-Kavasım adlı eserinde ondan, İbn-Kuteybe'nin eseri olarak bahsetmektedir." dedikten sonra:

"Eserin İbn-i Kuteybe'ye ait olduğundan ilk şüphe edin "Eser bütününüyle ona aitse" diyen İbn el-Arabi olduğu anlaşılıyor. Ondan sonra kitapla müsteşrikler; P. De Gayengos ve D. Dozy ilgilenmiş; Brockelmann ve Margelious ile birlikte, İbn-i Kuteybe'ye ait denen bu eserin ona ait ol-

amayacağına ittifak etmişlerdir." diye bir iddia ortaya atmaktadır.

Doğrusu, müsteşriklerden her birinin eser hakkında ne dediğini bilmek ve değerlendirmek iyi olur. Ancak, yukarıda, İslam Ansiklopedisi Maddesinden naklettiğimiz bilginin ışığında:

a) Gayengos'un, eseri, kısmen tercüme ettiğini ve

b) Brockelmann'ın da: "Söylediğine göre..." dediğini bildiğimize göre, öyle anlaşılıyor ki Dr. Aylan, hangi müsteşrikin ne dediğini incelemeyen ve bilmeden bu "ittifak" iddiasını ortaya atmıştır.

Öyle görünüyor ki ortada, "eserin İbn-i Kuteybe'ye ait olmaması için" kitabın muhtevasını İbn-i Kuteybe'ye yakıştırmamanın dışında, görünür ciddi bir sebep bulunmamaktadır.

Akademik ünvanlı bir kişinin müstakil bir çalışma neşretmiş olmasına rağmen, kendilerine atıfta bulunduğu müsteşriklerin şüphelerinin nelerden ibaret olduğunu zikretmiş olmaması ise, ya konunun yeterince tedkik edilmediği yahut okuyucuyu yanıltan peşin fikirleni savunulmakta olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Dr. Aylan bu başlık altında ayrıca kitabiyat, ikamet ve üslup gibi, verdiği örnekler itibariyle üzerinde durulmaya değmeyecek bazı noktalara temas ile broşürünü bitirmektedir.

Dr. Aylan'ın, tenkid ettiğimiz durumuna düşmemek için, üzerinde durulmaya değmeyecek de olsa, verdiği örnekleri burada kaydetmek gerekecektir.

"1- İbn-i Kuteybe'nin biyografisi ile meşgul olanlardan hiç kimse onun el-İmame ve 's-Siyase diye bir e-serinden söz etmemişlerdir. Onun tarihe dair bildiğimiz eserleri Kitabu'l-Maarif'i ile Keşfuzzunun yazarının, "Tarih-i İbn-i Kuteybe" adı ile zikrettiği eseri ve bir nüshası Şam'da Zahiriyye Kütüphanesi Tarih kısmında (80) numara'da kayıtlı kitabıdır."

"2- Kitabı yakından inceleyene öyle giler ki İbn-i Kuteybe sanki Şam'da ve Fas'ta yaşamıştır. Halbuki o, Bağdat'tan sadece Dinever'e gitmiştir."

"3- el-İmame ve 's-Siyase müellifinin uslubu, İbn-i Kuteybe'nin elimizdeki kitaplarda mevcut uslubundan tamamen farklıdır. İbn-i Kuteybe'nin en göze çarpan özelliği, yazdığı eserlere uzunca bir giriş yaparak telifteki maksadını açıklamak iken, el-İmame'nin müellifi iki üç satırdan ibaret çok kısa bir giriş yapmıştır. Böylesi bir uslu İbn-i Kuteybenin hiçbir eserinde görülmez."

"4- Kitabın yazarı, İbn-i Ebi Leyla'dan öyle nakiller yapmaktadır ki, okuyan, onunla buluştuğunu ve doğrudan ondan işittiğini sanır. Halbuki İbn-i Ebi Leyla 148 h'de vefat etmiştir; İbn-i Kuteybe'nin doğum tarihi ise, 213 h'dir. Ondan 65 sene sonra!"

"5- İbn-Kuteybe'nin bilinen ravilerinde hiç birine kitabın hiç bir yerinde rastlanmamaktadır."

"6- Kitaptan görünen o ki yazar, Edülüsün fethini, fetih hareketine

katılmış bulunanaların ağzından nakletmektedir. Mesela "Abdullah b. Musa'nın azadlısı bana anlattı ki Musa, onun da içinde bulunduğu kaleyi kuşatmıştır." Halbuki bilinen o ki Endülüs 92 h'de yani İbn-i Kuteybe'nin doğumundan 121 yıl önce fethedilmiş bulunmaktadır."

"7- el-İmame ve 's-Siyase, çok açık tarihi hatalarla doludur. Mesela, Saffah'ı ayrı Ebul Abbas'ı ayrı iki şahsiyet imiş gibi göstermiştir. Harunurreşid'i de doğrudan babası el-Mehdi'nin yerine geçmiş gibi anlatmaktadır. Gerek Ebul Abbas Saffah hakkında gerek Harunurreşid hakkında İbn-i Kuteybe'ye ait el-Maarif'te sağlıklı bilgiler buluyoruz."

8- Kitapta bir takım raviler var ki İbn-i Kuteybe, kitaplarından hiç birinde onlardan her hangi bir nakil ve rivayette bulunmamıştır. Mesela Ebu Meryem ve İbn-i Ufeyr."

"9- "Kitapta bir takım ifadeler yer almaktadır ki İbn-i Kuteybe'nin hiç bir eserinde öyle ifadelere rastlanmaz. "Kale sümme inne", "Ve zekeru an ba'dı 'l-Meşihah", "Hadesena ba'du 'l-Meşihah" gibi. Bu ve benzeri ifadeler, İbn-i Kuteybe'nin uslubuna çok yabancı olup onun eserlerinden hiçbirinde böyle ifadelere rastlamak mümkün değildir."

"10- el-İmame ve 's-Siyase yazarı bir disiplin ve bir düzen göstermemektedir. Nitekim önce bir haberi anlatmaya başlıyor, ordan bir başka konuya geçiyor, sonra dönüp başladığı haberi tamamlıyor. Böy-

lesi uslûp; disiplin ve düzen adamı İbn-i Kuteybe'ye çok yabancıdır."

"11- el-İmame ve 's-Siyase müellifi Mısır alimlerinin ileri gelenlerinden iki kişiden rivayette bulunmaktadır. Halbuki İbn-i Kuteybe Mısır'a hiç gitmiş olmadığı gibi bu iki alimden de başka eserlerinde hiç rivayeti mevcut değildir.

"12- İbn-i Kuteybe, ilim adamları nezdinde çok büyük bir yere sahiptir. Onun, ilimine de dindarlığına da güvenilir. Selefî onun hakkında:

"İbn-i Kuteybe ehl-i sünnet'ten güvenilir bir kişidir." der. İbn-i Hazm:

"İlimine de dindarlığına da güvenilir bir kişidir." der. Hatib Bağdadi ona uymuş; İbn-i Teymiyye onun hakkında:

"İbn-i Kuteybe; Ahmed ve İshak'a bağlılardan ve sünnet'i meşhureyi savunanlardandır."

"Fihakika, nasıl Cahiz Mu'tezile'nin sözcüsü ise, o da Ehl-i Sünnet'in sözcüsüdür. Demıştır.

"İlim adamları nezdinde yeri bu olan zat, tarihi saptıran ve ashaba yakışksız şeyler isnad eden el-İmame ve 's-Siyase yazarı olabilir mi?

Sözünü etmeğe değmez dediğimiz bu on iki maddenin sözünü ettiğimize göre kısaca değerlendirmekte yarar vardır:

Dr. Aylan'ın birinci maddedeki iddiası çok açık değil. Şam'daki Zahiriyye kütüphanesi Tarih kısmı (80) numarada kayıtlı olan eser, Keşfuzzunun'daki "Tarih-i İbn-i Kuteybe"

midir yoksa konusu tarih olan başka bir eser mi? Zira, orijinal ifadesi ile şöyle demektedir:

"ve'l-Kitabu'l-lezzi zekerahu sahibu keşfi 'z-Zunun bi 'sm-ı (Tarih-i İbn-i Kuteybe) ve 'l-lezi tucedu minhu nushatun bi 'l-Hizaneti 'z-Zahiriyye bi Dimaşk Rakam (80) Tarih."

Bu ibareye bakılırsa, iki eserden söz edilmektedir.

Keşfuzzunun'un Milli Eğitim Bakanlığımızca Devlet kitapları arasında 1971 yılında basılan nüshasının "Tarih" kısmını taradığımızda, Dr. Aylan'ın sözünü ettiği eseri veya eserleri göremedik. Ancak, garip bir şeye rastladık:

"Tarihu Ebi Hanife" adı altında, künyenin devamında Ahmed b. Davud ed-Dineveri (ö. 282) denildikten sonra bu eser hakkında Mes'udi'nin:

"O Kebir'dir. İbn-i Kuteybe onda ne varsa almış ve kendine mal etmiştir." dediğini nakletmektedir. (C. I, s 280, sü. 2). Ki belki tersi bir durum söz konusu olabilir ama bu tarz bir şey yani İbn-i Kuteybe'nin, başkasının eserini kendisine mal etmesi, kanaatimiz odur ki muhtemel değildir. Belli ki Keşfuzzunun müellifi, hatalı bir tesbit yapmıştır.

Esasen eserin bibliyografya kaynaklarında bulunması çok önemli değil. 543 h gibi müellife oldukça yakın tarihte vefat etmiş bulunan Kadı İbn el-Arabi bu eseri İbn-i Kuteybe'ye ait olarak değerlendirdiğine göre, eser en az bin yıla yakın bir zamandan beri İbn-i Kuteybe'ye ait olarak bilinmektedir, demektir.

Gerçi İbn el-Arabi, eserin müellifine hucum ederken bir şüphe de belirtmektedir. Ancak, onun şüphesi, eserin İbn-i Kuteybe'ye ait olup olmadığı hakkında değil; tamamının ona ait olup olmadığı hakkındadır. Öyle ya acaba eserine ama istinsah ederken ama başka sebeple bir şeyler eklenmiş ve karıştırılmış mıdır? Orijinal ifadesi ile:

"İn sahha kullu zalike minhu"

Bu noktada biz de Dr. Aylan'a katılarak diyeceğiz ki:

İbn el-Arabi, kitabın ona ait olduğu kanaatinde olmasa niçin İbn-i Kuteybe'ye o denli hucumda bulunsun?

İki ila beşinci mulahazaları, görüldüğü ve başta söylediğimiz gibi ciddiye alınacak şüpheler içermektedir.

Altıncı mulahazası, Dr. Aylan'ın, kitaptaki metni yanlış anlamasından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki:

el-İmame ve 's-Siyase'deki: "Kale: Haddesetni mevlatun li abdillah." (2/65) ibaresinde geçen "haddesetni" ifadesi müellife değil müellifin ravisi Abdullah b. Mugire b. Ebi Burde'ye aittir ve rivayet doğrudan bu raviden de nakledilmemekte; raviden, esas paragrafın başlangıcındaki "Zekeru" ifadesinden sonra söz edilmektedir. Burada Dr. Aylan'ı yanıltan, "Peşin fikri"ne ilaveten, bahsin devamı olan ifadenin kitapta, paragraf başı olarak basılmış olması ve "Kale" lafzı ile başlamasıdır. Dr. Aylan zannediyor veya okurlarına öyle göstermek istiyor ki, Abdullah b. Musa'nın azadlısından sanki müellif, kendisi duyduğunu an-

latmaktadır.

Dr. Aylan'ın tek tutarlı mulahazası yedinci ve dokuzuncu maddelerde yer almaktadır. Gerçekten el-İmame ve 's-Siyase müellifi burada Saffah ile Ebul Abbas'ı iki ayrı şahıs gibi göstermektedir ki buna "açık hata" demekten başka diyecek yoktur. Bu maddede örnek olarak verilen ifadeleri de doğruluğunu savunmak mümkün değildir. Ya açık hata diyeceğiz ya istinsah hatası.

Aynı maddede sözü edilen, Harunurreşid'in hilafeti doğrudan babası Mehdi'den almış olup olmaması meselesi ise tarihen münakaşalı bir meseledir ki onu yanlış veya doğru saymak fazla bir şey ifade etmez. Maa-fih, İbn-i Kuteybe gibi dirayetli bir alime bu kadar bir noksan bile yakışmamaktadır.

Geri kalan mulahazalar ise, görüldüğü gibi yine üzerinde durulmaya değer mulahazalardır.

Ne var ki yedinci mulahazadaki açık hata bize şunu düşündürmektedir:

Muhtemeldir ki İbn-i kuteybe, eses konusu olan "İmamet Konusundaki Siyaset" e açıklık getiren ilk kısımları yazmış ve devamını onun ama yakını ama arkadaşı bir muasırı eklemek suretiyle tamamlamıştır. Zira biliyoruz ki Ashaptan sonraki dönemin tarih değeri olsa da "İmamet konusundaki siyaset" konusuna açıklık getirmesinde belirleyici bir özelliği yoktur.

Dolayısıyla denebilir ki kitabın konu ve maksadını aşan kısım, İbn-i Kuteybe'ye ait değildir. Çünkü o, ta-

rihe ışık tutacak başka eserler yazmıştır. Onları bu eserinde tekrar etmiş olmayabilir.

Ama, "Devlet Konusundaki Siyaset" demek olan "İmamet ve siyaset" konusuna açıklık getirecek müstakil bir çalışmaya ihtiyaç vardı ve İbn-i Kuteybe de "el-İmame ve 's-Siyase" si ile bu ihtiyacı karşılamıştır. Bu ihtiyacı ise eserin ilk kısmı karşılamaktadır.

Kaldı ki eseri kim yazmış olursa olsun, olaylar, boşluk bırakmayacak tarzda çok güzel anlatılmıştır ve rivayetler senet bakımından sağlıklı olsa da olmasa da verdiği bilgiler tutarlıdır.

Bir Beni Saide Yurdundaki toplantı, ancak bu kadar aydınlatıcı bir şekilde anlatılabildi. Bir Hz. Ebu Bekr'in İbn-i Abbas'a karşı konuşması, ancak bu kadar aydınlatıcı mesaj verebilirdi.

Bu eseri 1970'li yıllarda almış; yararlanmıştım. Günümüz insanlarına ışık tutacak değerde bulduğum için 1987 yılında tercümesine başladım. Fırsat olmadı; ancak 50 sayfalık ilk kısmın tercüme debildim. Bu kısım, Hz. Peygamber (S)in vefatından itibaren Hz. Ali'nin 4ncü Halife olarak işbaşına getirilmesine kadarki dönemi anlatmaktadır. Esasen o kadarı bile konu hakkında aydınlanmak için yeterli değerde, çok yararlı bir eser.

O kanaate vardım ki, hacmi küçük ama değeri büyük bu eser, sahasında emsali yazılmamış "belgesel" nitelikte bir eserdir. Sevgili Paygamberimiz Hz. Muhammed (S)'in vefatından itibaren Abbasiler dönemine kadarki

siyasi olayları, sanki olayların içinde yaşamış araştırmacı bir kimsenin vukufu ile bir bir anlatmakta; zihinde hiç soru bırakmamaktadır.

Dikkatle okuyan ve inceleyen görür ki bu kitapta, müslümanların konu hakkında aydınlanmasını istemeyenler ile tarihi istedikleri gibi yorumlamak isteyenlerden başkasını rahatsız edecek bir şey yoktur.

Böyle bir eseri, belirli konularda peşin fikirli olan kimseler yakıştıramasa da, ancak İbn-i Kuteybe gibi büyük bir alim yazabilirdi. O da yazmış. Allah ondan razı olsun.

Hal böyle iken esere ve müellifine, müsteşriklerin şüphesinden çok önce ve öyle anlaşılıyor ki müsteşriklerin şüphesine de kaynaklık edecek şekilde, İbn el-Arabi gibi, görüşleri gözardı edilmeyecek bir alim niçin dil uzatsın?

Eserle ilgili bu yazımızı bitirmeden önce bu sorunun cevabını bulmamız gerekmektedir.

Bu sorunun cevabını, esere ve müellifi İbn-i Kuteybe'ye alışılmışın dışında dil uzatan el-Avasım Mine'l-Kavasım adlı eserde bulabiliyoruz. Şöyle ki:

"...Denge bozulunca Allah kalplerden ülfeti çektirdi. Kopuş ve ayrılık gurupları ortaya çıktı. Nihayet Osman öldürüldü. Olay etrafta duyuldu. Kıyamete kadar sürececek bir hercü merc süreci başladı. Halk taraf taraf oldu:

Bekriyye,
Ömeriyye,

Osmaniyye,
Aleviyye,
Abbasiyye...

bu taraflardan başlıcalarıdır. Ve her biri, hakkın kendileri ile olduğu batıl itikadındadır. Dışındakiler ise hep zalim, haksız ve müfteridir; onlardan hayır gelmez. Bunlar görüş ve mezhep değil. Ve onlar hakkında söz söylemeğe değmez!

"Bütün bunlar, dini çökertmeye götüren, ümmet içindeki mühlidlere fırsat veren, şeytan oyuncağı... Cahilce ve ahmakça işlerdir. Nihayet kuruntu ve şaşkınlıklardır ki mensuplarını mezhep de meşrep de olmayan yöne sürükleyip götürmüştür.

"Bekriyye demiştir ki:

"Ebu Bekir, Hz. Peygamber'in namaz konusunda hakkında "nass" ı (açık beyanı) bulanan kimsedir. Ümmet de dünyaları için ona rıza göstermiştir. Onun Resulullahın nezdinde bilinen yüksek yeri ve özel sevgisi vardı. Başa geçti ve adaletten ayrılmadı. Neye karar verdi ise isabet etti. Ne var ki onun hakkında: "O, Ömer konusunda yanıldı. Ömer pek sert biri idi." ka-bilinden bazı kusurlar sayarlar. Osman için: Yaptıkları herkesin malumu, derler. Ali için de öyle. Abbas'a gelince lafı bile edilmez".

"Ömeriyye demiştir ki:

"Ebu Bekir, elinden hiç bir şey gelmeyen "Faziletli" bir insan. Buna karşılık Ömer, "adil" ve "güçlü" bir İmam'dır. Rüya, kova ve kahramanlık hadislerinde Hz.

Peygamber O'nu övmüştür, derler. Osman için: Selefin yolundan çıkmıştır. Ne isabetli bir vali seçebilmiştir ne de kimseye hakkını verebilmiştir. Yakınlarının yol-suzluklarını da önleyebilmiş değildir. Kısaca, kendisinden öncekilerin yolunu takip edememiştir, derler. Ali'ye gelince, onun hakkında da: Kan dökme konusunda pek cesurdur. İbn-i Cüreyc'in meclislerinden birinde işittim: Ömer'i, Ebu Bekir'den üstün görüyorlardı. Tartuşi'nin şöyle söylediğini işittim: Bir kimse Ömer'in üstün olduğunu söylese, ona uyarım."

"Osmaniyye demiştir ki:

"Osman'ın çok iyi bir geçmişi var. Gerek şahsi gerek mali bir takım erişilmez faziletleri vardır ve zulmen öldürülmüştür."

"Aleviyye demiştir ki:

"Ali, Hz. Peygamber'in amcazadesi, damadı ve torunlarının babası; "hadane" yani yanında barınmış ve yetişmiş olarak O'nun oğludur."

"Abbasiyye ise:

"Abbas, Hz. Peygamber'in babasıdır. Hilafette en çok hak sahibi odur, derler ve burada sözünü etmeğe değmez adilikte bir sürü laf ederler. Bir takım hadisler uydururlar ki, onlar Hz. Peygambere iftira olduğundan ve ravileri çok adi olduğundan onları burada zikretmek helal olmaz... (el-Avasım, Mine 'l-Kavasım, Beyrut, 1399/1979, ss. 246-347)

Görüldüğü gibi, şayet el-Avasım Mine 'l-Kavasım adlı bu eser kendisine aitse İbn el-Arabi, hayali mezheplerden söz ederek bütün geçmişe çok yakışksız laflarla dil uzatmaktadır Sanki tarihte:

Bekriyye,
Ömeriyye,
Osmaniyye,
Aleviyye,
Abbasiyye

diye Mezhepler olmuş gibi.

el-Avasım'ın bilhassa bu bölümü çok iyi değerlendirilmelidir. mezhep diye uydurup haklarında yaptığı değerlendirme ile ilgili ondan önceki bölüm, çok iyi değerlendirilmelidir.

Dikkat edilirse, ortalama müslümanın ortak kanaatlerini hayalindeki mezheplere bölmüş ve onlara veryansın etmiştir.

Hele ashap hakkındaki değerlendirmesi!

Onlar hakkında ne dediğini tekrar hatırlayalım:

"Denge bozulunca Allah kalplerden ülfeti çektirdi. Kopuş ve ayrılık gurupları ortaya çıktı. Nihayet Osman öldürüldü. Etrafta duyuldu. Kıyamete kadar sürececek bir herc ümerc süreci başladı. Halk taraf taraf oldu.

Bekriyye,
Ömeriyye,
Osmaniyye,
Aleviyye,
Abbasiyye...

bu tarafların başlıcalarıdır. Ve her biri, hakkın kendisi ile olduğu batıl inancındadır. Dışındakiler ise hep zalim, haksız ve müfteridir; onlardan hayır gelmez. Bunlar görüş değil. Ve onlar hakkında söz söylemeye değermez.

"Bütün bunlar, dini çökertmeye götüren, ümmet içindeki mülhidlere fırsat veren, şeytanın oyuncağı, cahilce ve ahmakça işlerdir. Nihayet kuruntu ve şaşkınlıklardır."

—el-Avasım müellifi, bütün bunları kimler için söylüyor?

—Ashab hakkında!

—Hani bir vali sahabi hakkındaki "içki içme" ile itham eden haberi nakleden "Ashapta kimlik bırakmadı." idi?

—el-Avasım müellifi ashapta ne bıraktı?

★

★★

Uslubu ve anlayışı bu olan eser'in yazarı, elbetteki İbn-i Kuteybe'nin çok değerli eseri el-İmame ve 's-Siyase hakkında aynı derecede yakışksız laflar edecektir. Öyle olunca:

—el-Avasım Mine 'l-Kavasım adlı eser, İbn el-Arabi gibi bir alimin kaleminden çıkabilir mi?

—O da üzerinde durup düşünülecek konudur.

Bu uslub ve anlayıştaki eser, şayet beğense ve övseydi o zaman el-İmame ve 's-Siyase hakkında şüphe etmek gerekirdi.

Eser hakkındaki bütün şüphelerin

kaynağı, öyle görünüyor ki, İbn el-Arabi'ye ait olduğu bilinen el-Avasım Mine 'l-Kavasım adlı eserdir.

Bu eserin değeri ise, tamamını okumaya gerek olmaksızın, bu yazımızda yer verdiğimiz satırlarından anlaşılmaktadır.

el-İmame ve 's-Siyase'yi savunan bir makalenin Sayda'da yayımlanan "Al-İrfan" adlı derginin XLII (1375/1956) sayılı nüshasında, Ali Tabataba'i imzasıyla neşredildiğini öğrendikse de sözkonusu dergiyi dolayısıyla makaleyi görme imkanımız olmadı. O makaleyi de görebilsek idik, eminim, okuyucularımıza biraz daha fazla bilgi sunma imkanını bulurduk. O da konu ile ilgilenmek isteyen meslektaşlarımızın daha değerli çalışmalarına konu olabilir.

Sonuç olarak tekrar edelim:

Ancak İbn-i Kuteybe ed-Dineveri gibi çok dirayetli bir alimin kaleminden çıkabilecek değerdeki el-İmame ve 's-Siyase adlı eser, Sadr-ı İslam'a ışık tutan ve kendisini "Şi'a" ya mensup bilenleri ve "Ehl-i Sünnet"e mensup bilenleri ile bütün müslümanları, ayrıca, konu ile ilgilenen herkesi, önemi ölçüde aydınlatacak, "belgesel" nitelikte çok yararlı bir eserdir.

Dozy gibi bazı müsteşrikler tereddüd etse ve Dr. Aylan üzülse de!

Ezher hocalarından Prof. Dr. Taha Muhammed Zeyni gibi bir ilim adamının bu eseri neşre hazırlamış olması, Abdulvehhab en-Neccar gibi yazarların, Dr. Hasan İbrahim Hasan gibi ilim adamlarının eserlerinde ve nihayet el-Hudari gibi bir otoritenin konferanslarında bu kitabı kaynak olarak kullanmaları, bu eserin müsbet değerinin ek belgeleridir.

Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (salat ve selam O'na) vefatından sonra gelişen siyasi olayları, bu seerden öğrenen kimse, olaylara adı karışan ashaptan hiç birini "yargılama" gibi bir hataya düşmez ve:

"-Allah bizim elimizi kılıçlarımızı o kandan korudu; biz dilimizi ona bu laştırmayalım."

diyen Büyük Devlet Adamı Ömer b. Abdülaziz ile Büyük Müctehid İmam Şafii'ye katılır ve der ki:

-O acı olaylar, müslümanlara kıyamete kadar ışık tutacak "ibretli" olaylardır. Ders alalım da birbirimizi yanlışları ile değil, doğruları ile; eskileri ile değil artıları ile değerlendirelim. Kul kusursuz olmaz. İşbaşındakilere yardımcı ve duacı olalım!

Allah hepimizi yanlıştan korusun.

Allah doğruyu görmeyi hepimize nasip eylesin!